

ГЕРБЕРТ
ВЕЛЛС

НЕВИДИМЕЦЬ
МАШИНА ЧАСУ

*Переклад з англійської
Миколи ІВАНОВА*

Київ
"ЗНАННЯ"

НЕВИДИМЕЦЬ

I. Прибуття Незнайомця

Стояв холодний лютневий ранок. Дув колький вітер, сипав і крутив сніг — останній того року. Незнайомець прийшов зі станції Бремблгерст, тримаючи в обтягнутій рукавичкою руці маленьку чорну валізку. Він був закутаний з голови до п'ят, і під крисами м'якого фетрового капелюха ховалося усе його обличчя, крім блискучого кінчика носа. Сніг укривав йому плечі та груди і білим гребенем лежав на його валізці. Ледь живий від втоми, він увійшов до заїзду "Карета й коні" і жбурнув на підлогу свій багаж.

— Вогню! — закричав він. — В ім'я милосердя людського! Кімнату й вогню!

Він потупав ногами, струсив з себе у буфеті сніг і пішов слідом за місіс Гол до її вітальні сторгуватися про ціну. Не заходячи в довгі переговори, він кинув на стіл пару соверенів¹ і в такий спосіб найняв собі кімнату в заїзді.

Місіс Гол запалила в коминку і, залишивши Незнайомця на самоті, подалася власноручно готувати йому поїсти. Зимової пори постоялець в Айпінзі — подія незвичайна, а тим паче постоялець, що не дуже торгується; і місіс Гол вирішила бути гідною такого щастя.

Підсмаживши грудинку і підбадьоривши свою мляву служницю Міллі кількома влучно дібраними зневажливи-

---

¹ *Соверен* — англійська золота монета вартістю один фунт стерлінгів. (Тут і далі — прим. ред.)

ми словами, вона понесла скатертину, тарілки та склянки у вітальню і заходила із надзвичайним шиком накривати на стіл. Дарма що вогонь у каміні жарко горів, постоялець місіс Гол, на превелике її здивування, все ще був у пальті й капелюсі і, повернувшись до неї спиною, стояв біля вікна та дивився, як надворі падає сніг.

Руки в рукавичках він заклав за спину, а сам неначе поринув у задуму. Місіс Гол помітила, що сніг, танучи у нього на плечах, стікав на килим.

— Можна взяти ваші капелюх та пальто, сер, і висушити їх на кухні? — спитала вона.

— Ні, — не обертаючись, відповів постоялець.

Місіс Гол не певна була, чи правильно зрозуміла його, і повторила своє запитання.

Він повернув голову і глянув на неї через плече.

— Краще хай вони залишаться на мені, — з притиском відказав Незнайомець, і місіс Гол побачила, що він у великих синіх окулярах з бічними скельцями, а густі бакенбарди спускаються йому на комір пальта і цілком закривають щоки.

— Дуже добре, сер, — сказала вона. — Як ваша ласка. За хвилину в кімнаті буде тепло.

Не відповівши нічого, він знову відвернув обличчя, а місіс Гол, почувавши, що її спроби зав'язати розмову марні, поспіхом заслала стіл і вийшла з кімнати. Зайшовши знову, вона побачила, що Незнайомець, немов кам'яна статуя, і далі, згорбившись, стоїть на тому самому місці, піднявши комір пальта і спустивши вниз криси капелюха, що зовсім закривали йому обличчя й вуха. Вона досить гучно поставила на стіл яечню з грудинкою і скоріше скрикнула, аніж сказала:

— Сніданок готовий, сер!

— Дякую, — відповів Незнайомець, але не ворухнувся, доки місіс Гол не зачинила за собою дверей. Тільки тоді він повернувся і нетерпляче наблизився до столу.

Ідучи повз буфет на кухню, місіс Гол почула рівномірний стукіт ложки, якою швидко калатали в мисці.

— Оце ще мені дівчисько! — сказала місіс Гол. — А я зовсім і забула!.. Завжди вона зволікає!

І, взявшись сама розмішувати гірчицю, місіс Гол присо-
ромила Міллі за її надмірну млявість. Вона ж устигла вже
підсмажити яечню з шинкою, застелити стіл і все поробити,
поки Міллі (добра з неї помічниця!) весь цей час возилася
коло гірчиці! А тут, як на те, новий гість, що хоче пожити в
них! Місіс Гол наповнила гірчичницю і, врочисто поставив-
ши її на чорну з золотим обводом тацю, понесла до вітальні.

Постукавши у двері, вона одразу ввійшла. Її пожилець
зробив швидкий рух, і місіс Гол встигла помітити тільки
якусь білу річ, що зникла за столом. Він наче підіймав
щось із підлоги. Місіс Гол поставила на стіл гірчичницю і
лише тоді побачила, що капелюх і пальто гостя повішені на
спинці стільця перед вогнем, а мокрі черевики стоять на
чавунній решітці каміна. Решітка, звісно, може заіржаві-
ти! Місіс Гол рішуче попрямувала до каміна.

— Тепер уже можна взяти просушити ваші речі? — спи-
тала вона категоричним тоном.

— Капелюх залиште, — якось приглушено сказав по-
жилець.

Повернувшись, місіс Гол побачила, що він підвів голову
й дивиться на неї.

З хвилину вона розглядала його, не мігши від подиву
вимовити й слова.

Щось біле, очевидно, серветку, Незнайомець притиску-
вав до нижньої частини обличчя, зовсім ховаючи під нею
підборіддя та рот, через що й був у нього такий приглуше-
ний голос. Але не це вразило місіс Гол, а те, що все чоло по-
стояльца над синіми окулярами було обвите білим бинтом,
а другий бинт закривав вуха, залишаючи на видноті лише
рожевий гострий ніс, що блищав так само, як і тоді, коли
Незнайомець прийшов. На ньому була коричнева оксами-
това куртка з піднятим високим коміром. Густе чорне во-
лосся, вибиваючись пасмами з-під бинтів, надавало йому
надзвичайно дивного вигляду. Ця закутана й забинтована
голова була настільки не схожа на будь-що бачене коли-
небудь місіс Гол, що вона на хвилину аж наче закам'яніла.

Незнайомець, не віднімаючи від обличчя серветки і все
ще тримаючи її рукою в темній рукавичці, дивився на місіс
Гол крізь сині окуляри.

— Капелюх залиште, — повторив він не досить ясно через ту білу серветку.

Місіс Гол поволі прийшла до пам'яті і поклала капелюх назад на стілець перед каміном.

— Я не знала, сер, — пробелькотіла вона, — що... — І, збентежившись, замовкла.

— Дякую, — холодно сказав Незнайомець, поглядаючи то на двері, то на неї.

— Я зараз же все добре висушу, сер, — пообіцяла місіс Гол, забираючи одяг. З порога вона знову глянула на його закутану в біле голову й темні окуляри; обличчя його все ще закривала серветка. Місіс Гол здригнулася, зачинаючи за собою двері, а її лице виразно свідчило про подив та збентеження.

— Скільки живу... — прошепотіла вона. — Ото таке!

У кухню місіс Гол увійшла зовсім тихо і була занадто заклопотана своїми думками, щоб спитати в Міллі, з чим вона тепер тут вовтузиться.

А пожилець тим часом сидів і прислухався, як віддалялися її кроки. Перш ніж прибрати від рота серветку та знову взятися їсти, він пильно глянув на вікно. Проковтнувши шматок, він підозріло зиркнув на вікно ще раз, проковтнув ще шматок, а тоді встав і з серветкою в руці підійшов до вікна й опустив штору до білої муслінової завіси на нижніх шибках. В кімнаті посутеніло. Після того Незнайомець з полегшеним виглядом повернувся до сніданку.

— Бідолашний, з ним, видно, трапився якийсь нещасний випадок, а може, він переніс операцію або що, — казала місіс Гол. — Та й налякали ж мене його бинти!

Вона поклала в пічку ще вугілля й повісила пальто на спеціальну підставку для сушіння одягу.

— А ті окуляри! Наче в якогось водолаза, а не в звичайної людини...

Вона повісила сушити і його кашне.

— І весь час закриває лице серветкою... Говорить крізь неї... Може, в нього й рот травмовано... А певне...

Тут місіс Гол повернулася, неначе раптом згадала щось.

— Матінко моя! — раптом змінила вона тему. — А млинці й досі не готові, Міллі?

Коли місіс Гол прийшла до пожиткової кімнати прибирати після сніданку, її здогад про скалічений або порізаний під час операції рот підтвердився. Незнайомець курив, але поки вона була в кімнаті, ні разу не розмотував шовкової хустки, яка закривала йому нижню половину обличчя, щоб узяти люльку в зуби. І то була не забудькуватість, бо місіс Гол спостерігала, як він поглядав на люльку, коли вона пригасала. Він сидів у кутку, спиною до затемненого штору вікна. Попоївши й добре зігрівшись, він говорив уже не так уривчасто й роздратовано, як перше.

— На станції Бремблгерст залишився мій багаж, — сказав Незнайомець і спитав, як він може отримати його. На подяку за її пояснення він ввічливо нахилив свою забинтовану голову.

— Завтра? А раніше не доставлять?

Йому, здається, було прикро, коли місіс Гол відповіла:

— Ні.

Невже таки не можна. Невже не знайшлося б тут когонебудь з візком, хто поїхав би по його речі?

Місіс Гол охоче відповідала на його запитання, сподіваючись у такий спосіб зав'язати розмову.

— Тут дуже крута дорога до станції, сер, — послужливо сказала вона і принагідно додала: — Десь так рік тому на цій дорозі перекинувся екіпаж. Убито було й пасажира, і кучера. Нещасний випадок — це ж одна мить, і все, хіба ж не так, сер?

Але заохотити пожитковця до розмови було нелегко.

— Певна річ, — ствердив він крізь хустку, спокійно дивлячись на місіс Гол через непроникні окуляри.

— І щоб одужати після цього, треба багато часу, хіба ж не так, сер? Оце мій небіж Том був порізав собі руку косякою... розумієте, спіткнувся, косивши, й упав... І що ж ви думаєте, сер? Три місяці ходив з перев'язаною рукою. І тепер я страх як боюся коси, сер.

— Я дуже добре розумію вас, — сказав пожитковець.

— Один час ми навіть гадали, що йому доведеться робити операцію; так йому було погано, сер.

Пожитковець уривчасто засміявся і зараз же ніби проковтнув свій сміх.

МАШИНА ЧАСУ

Присвячується Вільямові-Ернесту ГЕНЛІ

I. Мандрівник у Часі

Мандрівник у Часі (так найслухніше його назвати) розказував нам якісь дивовижні речі. Його сірі очі спалахували й блищали, а обличчя, звичайно бліде, порожевіло й світилося збудженням. У каміні яскраво палахкотів вогонь. М'яке світло електричних лампочок під срібними дашками переливалося в наших склянках. Крісла — оригінальний винахід господаря — скоріше обіймали та пестили нас, аніж були просто місцем для сидіння. У товаристві панувала та чудова пообідня атмосфера, коли думки, не зв'язані путами фактів і точності, вільно линуць. Господар викладав нам свої теорії, позначаючи рухом тонкого вказівного пальця найголовніші твердження, а ми, посідавши в крісла, недбало прислухалися до цих, як ми вважали, парадоксів, захоплюючись невичерпно багатю фантазією оповідача.

— Прошу слухати мене уважно, — почав він. — Я буду заперечувати деякі майже загальноновизнані ідеї. Наприклад, геометрію, якої вас учили в школах, побудовано на непорозумінні...

— Чи не занадто важкий предмет, щоб починати саме з нього? — висловив сумнів Філбі, прискіпливий чоловік із рудою чуприною.

— Я не збираюся нав'язувати вам ідею, не обґрунтувавши її. Але невдовзі ви змушені будете погодитись із моїми твердженнями, бо це необхідно. Ви, безперечно, знаєте, що математична лінія, лінія без товщини, — уявна і не має реального існування. Вас цього вчили? Немає насправді й математичної площини. Все це — чисті абстракції.

— Цілком правильно, — ствердив Психолог.

— В такому разі не існує в природі й математичного куба, що має тільки висоту, ширину та довжину.

— Тут уже я повинен заперечити, — сказав Філбі. — Тверде тіло, безсумнівно, мусить існувати. Реальні речі...

— Здебільшого так і думають. Та заждіть хвилинку. Чи може існувати позачасовий куб?

— Я не розумію, — промовив Філбі.

— Чи може бути такий куб, який не мав би хоча б миттєвого існування?

Філбі замислився.

— Отже, зрозуміло, — вів далі Мандрівник, — що кожне реальне тіло повинно мати чотири виміри: воно повинно мати довжину, ширину, висоту й тривалість існування. Однак через нашу вроджену обмеженість — я зараз поясню це докладніше — ми схильні недобачати цього факту. Насправді ж існують чотири виміри, з яких три ми називаємо просторовими, а четвертий — часовим. Щоправда, є тенденція встановити якусь вигадану різницю між першими трьома вимірами і четвертим. Але тільки тому, що свідомість наша, від початку й до кінця нашого життя, імпульсивно пересувається цим четвертим виміром тільки в одному напрямі.

— Це, — сказав Дуже Молодий Чоловік, роблячи відчайдушні спроби запалити від лампи сигарету, — це... і справді абсолютно зрозуміло.

— Цікаво, що якраз на це ніхто не звертає ніякої уваги, — пожвавившись, провадив далі Мандрівник у Часі. — А проте це ж бо й є четвертий вимір, дарма що дехто, говорячи про нього, не уявляє собі, що він означає. Власне, це

лише інакший погляд на Час. Між Часом та будь-яким з інших трьох вимірів тільки та різниця, що наша свідомість повсякчас пересувається вздовж нього. На жаль, чимало невігласів мають про це хибне уявлення. Всі ви, звичайно, знаєте суть їхніх заперечень проти четвертого виміру.

— Я не знаю, — признався Провінційний Мер.

— Це дуже просто. Простір, як уявляють його наші математики, має три виміри: Ширину, Довжину й Висоту, котрі завжди визначаються відповідними площинами, кожна з яких стоїть під прямим кутом до двох інших. Знайшлися деякі мудреці, що поставили собі питання: а чому лише три виміри, чому не може існувати й четвертий — під прямим кутом до решти трьох? Дехто намагався навіть створити чотиривимірну геометрію. Десь місяць тому професор Саймон Ньюком¹ доповідав про це в Нью-Йоркському математичному товаристві. Ви знаєте, що на плоскій поверхні, яка має тільки два виміри, можна зобразити тривимірне тіло. Так само, думають вони, модель з трьома вимірами дасть їм змогу подати зображення чотиривимірного тіла. Справа лише в тому, щоб опанувати перспективу тіла. Розумієте?

— Та нібито, — пробурмотів Провінційний Мер і, насупивши брови, поринув у глибокодумні міркування. Губи його ворушилися, немов він повторював якесь заклинання.

— Так, тепер я нібито розумію, — повторив він трохи згодом, і обличчя його одразу пояснишало.

— Мушу сказати вам, що один час я й сам працював над геометрією чотирьох вимірів і дійшов деяких цікавих висновків. Ось, наприклад, портрет людини у віці восьми років, оце вона в п'ятнадцять років, а оце — в сімнадцять, у двадцять три і так далі. Все це, сказати б, тривимірні зображення чотиривимірного тіла, яке становить собою щось стале й незмінне.

— Вчені, — вів далі Мандрівник у Часі, трохи помовчавши, щоб слухачі встигли засвоїти сказане, — вчені дуже добре знають, що Час є один з видів Простору. Ось вам звичайна наукова діаграма — крива погоди. Лінія, по якій я проводжу пальцем, показує коливання барометра.

---

¹ Саймон Ньюком (1835—1909) — американський астроном.

Вчора вдень він стояв отут, надвечір спустився, сьогодні ранком піднявся знову й поволі йде вгору. Ясна річ, живе срібло не креслило цієї лінії на жодному з визнаних усіма просторових вимірів. Але його коливання абсолютно точно визначаються нашою лінією, тому слід зробити висновок, що така лінія була накреслена саме в часовому вимірі.

— Чому ж тоді, — спитав Лікар, втупивши очі у вогонь каміна, — чому ж тоді, коли Час є тільки Четвертий Вимір Простору, його завжди визначали, та й тепер визначають, як щось зовсім відмінне? І чому ми не можемо пересуватись в ньому так, як і в інших вимірах Простору?

Мандрівник усміхнувся.

— А ви певні, що ми вільно можемо пересуватись у Просторі? Ми можемо піти в правий чи лівий бік, ступити назад або вперед, і люди завжди робили це. Я не заперечую, що ми вільно пересуваємось у двох вимірах. А що скажете ви про пересування вгору та вниз? Тут уже наші можливості обмежує сила тяжіння.

— Не зовсім так, — сказав Лікар. — Адже є повітряні кулі.

— Але до повітряних куль люди зовсім не могли пересуватись у вертикальному напрямі, якщо не рахувати стрибків угору та нерівності земної поверхні.

— І все-таки хай і мало, а пересуваємося ми вгору та вниз, — не здався Лікар.

— Легше, значно легше вниз, ніж угору.

— А в Часі ви не можете пересуватися зовсім. Ви не спроможні ані на крок відійти від сучасного моменту.

— Ось тут, любий друже, ви й помиляєтеся. Саме в цьому помиляється й цілий світ. Ми завжди відходимо від сучасного моменту. Наше духовне життя — річ нематеріальна, воно не має ніяких вимірів і пересувається з однаковою швидкістю від колиски й до могили в Четвертому Вимірі Простору — Часі. Це подібне до того, якби ми, почавши своє існування на висоті п'ятдесяти миль над землею, неухильно падали вниз.

— Але головні ускладнення тут у тому, що в Просторі ми вільно пересуваємось у всіх напрямках, а пересуватися в Часі, як хотіли б, не можемо, — зауважив Психолог.